

laris curator marad.“ Beleznay visszalépése magával hozta Bessenyei visszalépését is, s ezentúl csak mint Beleznay magán megbízottja működött. Ime ez volt az első támadás. A másodikra a „*Ratio Educationis*“ szolgáltatott alkalmat. E támadás inkább személyi érdekből folyt, a mennyiben Bessenyei a „*Ratio Educationis*“ szerinti ref. iskolák fő-direktorául Beleznay Miklóst szerette volna kineveztetni, míg ellenfelei ez állásra gr. Teleki Józsefet akarták. Ettől kezdve jutott ellentétbe Telekivel és ellenségeskedéseikbe személyeskedések is vegyülnek Teleki sértőleg nyilatkozott Bessenyeiről, mire Bessenyei egy verssel felelt. Bessenyei teljes hévvel a „*Ratio Educationis*“ mellé állott, azt jónak és czélszerűnek találta. Nem így hitsorsosai, kik félteni kezdték iskoláik autonomiáját. Szilágyi Sámuel tiszántúli püspök körlevélben figyelmeztette hitfeleit a veszélyre, s hangsúlyozta a két protestáns felekezet egyetértését, a „*Ratio Educationis*“ ellen. Az egyetértés tényleg létre is jött, melyben nem kis része volt Bessenyeinek. Eljárt tanácskozásokra, hol nézetével meglehetősen izoláltan maradt, csak Beleznay támogatta egy ideig, de végre őt is elvonták mellőle, s midőn egy tanácskozáson 1779 jun. 8-án részt akart venni, nem engedték s maga Beleznay is alá írta a „*Ratio Educationis*“ ellen tervezett előterjesztést, s ezzel megszakadt az összeköttetés közte és Bessenyei György között. Alig egy hónap múlva (1779 aug. 15.) Bessenyei áttérése megtörtént.

Ime ez röviden Bessenyei áttérésének története.

Bessenyei ezután nem sokáig maradt Bécsben, elvonult puszta magányába, hol a lélek titkait kutatta, s nem tudott menekedni áttérése emlékeitől. Mint Széll Farkas mondja: szánakozott magán, mint azelőtt másokon. E gyötrődése felismerhető a *Bihari Remetében* elének táruló gondolatvilágában; sőt e munkájának némely helye, mintha azt mutatná, hogy e művét mentő-írás gyanánt készítette. Meghalt 1811 február 19.

Ennyiben kívántunk beszámolni az előttünk fekvő könyvről. Nem mulaszthatjuk el elismerésünkkel adózni Széll Farkasnak, ki egy eddig homályban levő kérdést tisztázott és Bessenyei Lászlóné Hegyessy Lujza úrnőnek, a ki a nyomtatási költségek fedezésével a mű megjelenését lehetővé tette.

VAS MIKLÓS.

Classica Philologia.

Froehde O. a „*Neue Jahrbücher für Philologie und Paedagogik*“ 149. kötetében érdekes megkülönböztetéseket tesz az egyes szellemtudományokat illetőleg. Az u. n. irodalomtudomány (Litteraturwissenschaft) systemájából indul ki, melyet ő közvetkezőképen állít föl:

A. Általános irodalomtudomány: 1) Az irodalomtudomány encyclopaediája. 2) történelme, 3) módszertana (methodologiája).

B. Különös irodalomtudomány: I. Tiszta: 1) Irodalom elmélet, 2) Irodalomtörténet. II. Alkalmazott.

Célja az irodalomtudományról való nézetének igazolása. Fejtegetéseit a következőkben ismertetem.

Az irodalomtudomány általános részének tárgya a különös irodalomtudomány és pedig a főntebb jelölt 3 szempontból. Az encyclopaedia az általános irodalomtudomány fogalmát vagy tartalmát és foglalátát, föladatát és tagolatát kutatja. Helytelen tehát Böckh fölfogása, a kinek encyclopaediájában az irodalomtörténet kivonatát, vázlatát, compendiumát találjuk. Steinthal is téved annyiban, hogy az encyclopaediát a módszertannal összefoglalja; pedig e kettő külön szak; az egyik valamely tudomány fogalmára, a másik a módszerére vonatkozik. — Az irodalomtudomány története a különös irodalomtudományval foglalkozik, történeti, időbeli s helyi fejlődése tekintetéből, s mivoltának föltételeiből igyekszik megvilágítani az irodalmi tudás kezdeteit s fejlődését vagy hanyatlását. Az irodalomtudomány módszertana azon útmód vizsgálata, melyen a kutatás a tudományos eredményekhez jut, nem pedig — a mint Böckh véli — didaktika, vagyis a tudományos eredmények elsajátításának módszerelmélete („Methodenlehre“). Más szóval: a methodologia azon szabályokat foglalja magában, melyek az irodalom történeti jelenségeinek ismeretét lehetővé teszik, vagyis nem más, mint az irodalmi kritika és hermeneutika.

Az irodalmi kritika és hermeneutika mai alakjában még sok kívánni valót mutat föl. A hermeneutika nagyobbbrészt szabályokat tartalmaz iskolaszerű megvilágításra, melynek célja a szöveg egyszerű megértése. Ez az iskolai magyarázat azonban a paedagogikához tartozik s az irodalomtudományból a hermeneutika megfelelő részével együtt ki van zárva. A hermeneutika másik része nem az irodalom egyszerű megértést tartja szem előtt, hanem ennek tudományos ismeretét az irodalom lényegéből, vagy származásának egyéni és általános föltételeiből. Ez azonban az irodalomelmélet és történet föladata. Tehát a hermeneutika ezen része módszerelmélet ama szakok (irod. elm. és tört.) számára. — Hasonlóan a kritika elméletének is kettős momentuma van: mint aesthetikai és magasabb kritika az irodalomtörténet módszerelmélete, mint diplomatikai kritika, alsóbb szöveg- és coniecturalis-kritika pedig az irodalom helyreállításának (helyesbítésének) módszerelmélete.

A különös irodalomtudomány tárgya az irodalom. Megkülönböztet tiszta és alkalmazott irodalomtudományt, még pedig nem csak a különös részben, hanem az általánosban is, melynek tárgya a különös irodalomtudomány. Ezt a megkülönböztetést arra a körülményre alapítja, hogy az alkalmazott irodalomtudomány vagy az irodalom helyre-

állítására a tiszta irodalomtudományt tételezi föl. Valamely szöveg kritikai kiadása nem állapítható meg keletkezésének és céljának előző ismerete nélkül. Az irodalom helyreállításának kritikai kiadásokban megfelel az archaeológiában a műemlékek restauratiója vagy az alkalmazott művészettudomány, a nyelvtudományban pedig a szókönyvírás (lexicographia), vagyis alkalmazott nyelvtudomány. Ez utóbbi teszi hozzáférhetővé a nyelvkincset tudományos célok számára s a nyelvi jelenségek mibenlétének előleges ismeretét kívánja meg.

Az irodalom-, nyelv- és művészettudomány tárgyát, az irodalmat, illetve a nyelvet, a művészetet, kétféle módon tárgyalhatjuk: rendszeresen és történetileg. Az első mód az u. n. irodalom-, nyelv-, művészetelmélet, a második az irodalom-, nyelv-, művészettörténet. A classica philológiában ugyanily különbség van az államrégiségek s a politikai történet közt, melyek mint államelmélet és államtörténet az államtudomány részei. Épen ilyen különbség állítható föl a classica vallástudományban a valláselmélet vagy theologia, mely a hit alakját (vallásrégiségek) és tartalmát rendszeresen tárgyalja, és a vallástörténet közt. A mythológiát vagy mondatudományt el kell választani a vallástudománytól.

A nyelvtudományban még csak a nyelvelmélet vagy grammatika fejlődött ki; a nyelvtörténet még hiányzik. Az bizonyos, hogy az összehasonlító grammatika, melyet Steintal hibásan az egyetemes nyelvtudományhoz (a nyelvek osztályozásához) számít, az indogermán nyelvek történetéhez az anyagot megteremtette; de hiányzik még az egyes nyelvek történetének föllépítése. Az irodalomtudomány ellenben csak irodalomtörténeté alakult s irodalomelméletből csak egyes ágakat műveltek.

Ilyenek a classica philológiában a stilistika, rhetorika és metrika; míg a poetika még hátra van. Ezeket itt természetesen csak annyiban vesszük tekintetbe, a mennyiben történeti s nem technikai természetűek. Az utóbbi eset az, midőn pl. a latinúl írók számára stílus törvényeket diktálnak, vagy verscsinálásra szolgáló szabályokat gyűjtenek össze, vagy valamely beszéd anyagának gyűjtésére és elrendezésére nézve adnak útmutatásokat. — Az első történeti stilistika Schmalzthal-való (Handbuch d. cl. Altersumswiss.), a ki a latin nyelv stilistikai jelenségeit nem utánzásunk céljaira szánja, hanem magukért figyeli meg s nyomozza a nyelv különböző periodusain át, tekintettel az írásművek fajára s az írók egyéniségére. — Az irodalomtörténetben s a poetika-, rhetorika- és metrikában vannak ugyan nyelvi mozzanatok is, melyek a művek tartalmánál fogva állnak elő; de az irodalomtudomány a nyelvvel mint ilyen nem foglalkozik, ép oly kevéssé a tartalommal magában és magáért, hanem az írás céljához képest mindkettő a művészet egyetemes szempontja alá esik. Tehát e tudományok közt nincs összefüggő átmenet. Tárgyuk közösségéből (pl. a nyelv a nyelv- és irodalomtudományban) az következik csupán, hogy egyik a másiknak segédtudománya. A gramma-

tika nyelvelmélet, a stilistika és metrika irodalmi műelmélet vagy irodalomelmélet, s ép oly viszonyban vannak az irodalomtörténethez, mint a grammatika a nyelvtörténethez.

Az irodalomtudományra nézve föllállított systema érvényes a nyelv- és művészettudományra is. Van általános nyelv- és művészettudomány, melyeknek tárgya a különös nyelv- és művészettudomány és pedig háromféle szempontból tekintve (encyclopaedia, történelem, módszertan). A különös nyelv- és művészettudomány foglalata a nyelv és művészet, s ezeket mint tiszta tudományokat vizsgálják, vagy rendszeresen (nyelv- és művészetelmélet), vagy történetileg (nyelv- és művészettörténet). Ezen szakokhoz járúl még a nyelvkincs és műemlékek helyreállítása. Ez az alkalmazott nyelv- és művészettudomány.

Az irodalomtudomány e két tudománnyal közelebbi viszonyban van. A nyelvtudománnyal közös a nyelv, mint a kutatás tárgya. De a kutatás célja különböz. A nyelvtudomány a nyelvet önmagáért vizsgálja, az irodalomtudomány pedig eszközt keres benne a saját céljára: az irodalmi művészet ismeretére. — A művészettudománnyal ellenben közös a célja az irodalomtudománynak, t. i. a művészetre törekvés, de már tárgyuk különböz. Az irodalomtudomány tárgya a szóló, a művészettudományi a képzőművészet. Mivel pedig e két művészet tanulmányát egyszerűen művészettudománynak nevezik, az irodalmi művészettudománynak külön elnevezésre van szüksége, s ez az irodalomtudomány.

A classica philologia a nyelv-, művészet-, és irodalomtudománytól alapjában véve nem különbözik; nem valami külön tudomány ezek mellett, hanem csak más elnevezés ezen tudományok ama részeire, melyek anyagát a classicus régiség szolgáltatja. Nem egységes, mert különböző a tárgy s annak megfelelőleg különbözők a nyomozás céljai vagy principiumai; nem önálló, mert tárgyai s nyomozásának céljai ama tudományokéival azonosok. Régiségtudománynak ép úgy nem lehet nevezni, mint a hogy nincs újkor-tudomány. Csak pusztá név az, összefoglaló jelölése a szellemtudományok bizonyos ágainak, melyeket mi egyébként nyelv-, irodalom-, művészet- (itt: archaeologia), vallás-, jog- és társadalom-tudománynak nevezünk.

Curtius (Philologie u. Sprachwissenschaft, Leipzig 1862) különbséget tesz a nyelvnek nyelvtudományi és philologiai megfigyelése közt; szerinte az előbbihez a nyelv természetes oldala, származása és alaptulajdonsága, az utóbbihoz pedig a nyelv művelődési oldala, azaz későbbi fejlődése és irodalmi kiművelése tartozik. — Steinthal (Abriss der Sprachwiss.) a philológiát a történeti nyelvemlékekre s a művelt népekre szorítja, míg a nyelvtudomány a nyelv történelem-előtti időit s műveletlen népek nyelvét is felöleli. Ezzel még egy másik különbséget is összeköt. A philologus valamely nép nyelvét ugyanazon nép szellemének egyéb nyilvánulásaival, a nyelvész pedig más népek

nyelvével kapcsolatban kutatja. Ez utóbbi megkülönböztetést teszi Heerdeggen is (Untersuchungen zur lat. Semasiol). — De a nyelvtudomány nem lehetne alapelvét tekintve egységes, önálló tudomány, ha benne a nyelvszemlélet belső, alapelvi különbsége fordúlhatna elő. Akár a történelmi, akár a történelem-előtti nyelvet, annak művelődési vagy természetszerű oldalát vizsgáljuk, akár ugyanazon népszellem más nyilvánulásaival összefüggésben, akár nem s akár más nyelvekkel összehasonlítva akár nem: mindig azon egységes nyelvtudomány körében mozgunk, míg kutatásunk tárgya a nyelv, s célja vagy principiuma a nyelv megismerése. Ha azonban a cél más, akár ismerete azon népszellemnek vagy nemzeti jellemnek, mely a nép nyelvében nyilatkozik, akár megismerése az írói művészetnek, mely a nyelv öltözetében lép föl: akkor már nem a nyelv ismerete forog szóban, hanem a népszellemé vagy az irodalmi művészeté s akkor már többé nem nyelvtudománnyal, hanem nemzeti történelemmel, illetve irodalom-tudománnyal van dolgunk. Mind a három céljában különböző s azért önálló, szorosan különálló tudomány. Érintkezésük csupán a kutatás tárgyának részenkinti közösségében van, s ennél fogva egyik a másikra mint segéd tudományra szorúl.

Conze (Ueber die Bedeutung der class. Archaeol.) azt mondja, hogy a class. archaeologia a class. philologia s az egyetemes művészet-tudomány keresztező pontján van. De akkor a class. archaeológiának egyidejűleg mind a kettőhöz kellene tartoznia. Már pedig egy és ugyanazon tudomány egyidejűleg két föladatot nem végezhet, vagy ha igen, akkor nem lehet céljában egységes tudomány. Az archaeológiára azonban ez nem áll; az principiumát tekintve egységes tudomány, mert benne a művészet egységes alapelve uralkodik. Tárgya a művészet, kutatásának célja pedig a művészet ismerete. Tehát a class. archaeologia művészet-tudomány és pedig csak az, nem más is egyidejűleg. A class. philologia pedig nem valami önálló tudomány mellette, hanem annak csak más neve, melyet akkor használnak, ha a class. művészet-tudományt összefoglaló névvel akarják jelölni közösen a class. nyelv-, irodalomtudománnyal, meg a többi szellem-tudományok ama részeivel, melyek anyagukat a class. régiségből veszik.

CSERÉP JÓZSEF DR.

Különfélék.

Történeti képek a milleniumra.

A vallás- és közoktatási miniszter a nyár elején lelkes felhívást intézett az ország vármegyéihez, hogy az ezredéves ünnepélyre egy-két történeti képet festessenek a vármegye történetéhez fűződő valamely kiemagasló, nevezetes eseményről, vagy jelenetről.

Mindenesetre szép és nemes gondolat s méltó az ezredéves ünnep